

Aarhus School of Architecture // Design School Kolding // Royal Danish Academy

Skrivning som arkitektonisk arbejdsmetode

Bohn, Claus

Published in:
På skrift. 2011

Publication date:
2011

Document Version:
Tidlig version også kaldet pre-print

[Link to publication](#)

Citation for pulished version (APA):

Bohn, C. (2011). Skrivning som arkitektonisk arbejdsmetode. I D. Vinterberg, & L. Klint (red.), *På skrift. 2011: 11 artikler af 11 arkitekter skrevet i 2011* (s. 16-21). Det Kongelige Danske Kunstakademis Skoler for Arkitektur, Design og Konservering.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Skrivning som arkitektonisk arbejdsmetode

CLAUS BOHN, 21.11.2011

"I have no need whatsoever to draw my designs. Good architecture, how something is to be built, can be written. One can write the Parthenon." Adolf Loos.¹

På arkitektstudiet er udvikling og formidling af arkitekturen båret af tegningen, modellen og visualiseringen. Skrivningen er fraværende som metode og optræder ofte kun ved formidling af det færdige arbejde – som en afsluttende aflæsning af tegnings- og modelmaterialet. Betydende arkitekter som Le Corbusier, Steven Holl og Rem Koolhaas har dog brugt skrivningen aktivt som en naturlig indlejret del af deres virke, og derfor undres man over hvorfor skrivningen er forholdsvis fraværende på Arkitektskolen. Skrivningen har i andre fag en bærende erkendelsesmæssig funktion men for arkitekter er det sjældent tilfældet og sjældent bruges skrivningen i selve arbejdsprocessen. Det er ofte befordrende for denne at skifte arbejdsmetode og medie. I et projektforsløb veksles ofte bevidst for eksempel fra tegning i plan til tegning i snit eller fra diagramudvikling til modelarbejde. Disse skift driver arbejdet frem og tvinger én til at anskue projektet fra flere forskellige vinkler. Grundlæggende kan man vel sige at muligheden for at skabe vellykket arkitektur er til stede, hvis arkitekten selvstændigt formår at benytte og skifte imellem de arbejdsmetoder og værktøjer, der sikrer konstant fremdrift i et projektforsløb. Man kan således også forestille sig at det kan være befordrende for arkitekturen at den konfronteres med andre discipliner som for eksempel skrivningen. Som den franske arkitekt Bernhard Tschumi siger:

"I have always talked about going back and forth: the concepts I derive from writing are not quite the same as the ones I derive from drawing. And when they reinforce one another, it can be very exciting."²

Hvordan kan skrivningen også på arkitektstudiet blive en integreret del af arbejdet – ikke blot som dokumentation for det færdige projekt – men som fuldgyldig og slagkraftig arbejdsmetode, der kan supplere den visuelt skabende proces? Hvordan kan skrivningen kontrastere og styrke de fremherskende visuelt orienterede arbejdsmetoder og hvad er det særlige i arkitekturen skrivningen med held kan udforske og løfte?

SKRIVNINGEN I ARKITEKTUREN

På arkitektstudiet optræder skrivningen for det meste som formidling af projekter som korte opsummerende tekster importeret på planchen som det absolut sidste. Desuden skal studerende på de senere årgange, og i forbindelse med afgang, som en indledende del af opgaver, skrive eget program - programmering - som er en tekst, der beskriver og fastlægger opgavens problemstilling og forudsætninger: Funktionskrav, kontekst, arealudlæg etc. Skrivningen optræder altså i starten og slutningen af arbejdsprocessen men kun som formidling og sjældent som egentlig integreret arbejdsmetode og ingen af disse er normalt særlig præcist definerede. Der findes ingen faste rammer eller principper for hverken programskrivningen eller den afsluttende beskrivelse og de er derfor ofte ligegyldige og volder de studerende en del kvaler, fordi de, i princippet, bliver bedt om at lave noget de ikke har lært. Ligeledes findes meget få teorier, koncepter eller

umiddelbare inspirationskilder i forhold til arbejde med skrivningen i selve projektføreløbet.

Der er her samlet forskellige former for skrivning, som optræder i arkitekturen generelt og som jeg selv forsøgsvis har afprøvet i min egen undervisning. Som tidligere nævnt kan skrivningen tænkes brugt sideløbende med de gængse arkitektoniske arbejdsmetoder. Derfor kan man forestille sig at de beskrevne skriveformer ikke knytter sig til særlige dele af arbejdsprocessen men kan bruges og virke som inspiration i alle faser i et projektføreløb.

METAFOREN - LOGIK OG VILJE

Arkitekturens fagterminologi knytter sig oftest til tekniske og fysiske forhold. Når man skal formidle oplevelsen og idéen om arkitekturen er man derfor nødt til at bruge sproget bredere og metaforen – ofte som et enkelt ord eller begreb – er meget kraftfuldt som et fælles afsæt for en diskussion. Man kan snakke om et loft som "bugen på en hval" eller lysindfaldet som en "flimrende let slør". I begge tilfælde "tændes" en række associationer i os alle og som regel har vi et fælles forståelse af intentionen og kan diskutere den.

*"We all carry in our heads a personal library of memorable word-pictures drawn from a plethora of the everyday, but in a true sense these words are metaphors and, as such, they are detached from their basis of sense. Therefore, metaphor is essentially ephemeral but can hold immense power and can induce a profound influence upon us and others."*³

Utzon arbejder ofte med metaforer i sine projekter. Sydney Operaen er blevet til som billedet på et sejlskip, Kuwaits parlament som det skyggegivende telt og Bagsværd Kirkes karakteristiske loft som billedet på tunge, rullende efterårsstyger. Alle projekterne er klare og letforståelige og appellerer til de fleste. Projekterne taler til noget alment menneskeligt og rammer billeder som vi alle kan forholde os til.

I Utzons tilfælde er metaforen igangsættende for processen. Idéen om bøgeskovens ranke og åbne karakter følges og fortolkes i Paustian i Nordhavnen. I andre tilfælde er metaforen blevet knyttet til projektet efter at det er færdigt: Størekassen, Lagkagehuset, Det hvide snit. Hvis en metafor er præcis eller rammende rummer den ofte svar til projektet og til arbejdsprocessen.

På vores første år forsøger vi os med navngivning ved metaforer i projektets indledende fase. De studerende skaber en serie simple geometriske grundfigurer i pap og disse beder vi dem om at navngive. De studerende må betragte formerne og aflæse dem for at kunne navngive dem, og når en metafor er knyttet til hvert element og det forbløffende meget lettere at diskutere de enkelte elementers potentiale i en videre bearbejdning. Hvis en simpel ramme kaldes en port indlejres en vilje i modellen. "Porten" er nok opretstående og har fået en mulig relation og placering i forhold til de andre elementer.

ØJEBLIKKET – INDLEVELSE OG ABSTRAKTION

*"A flower market. Sunlight. The opposite side of the square in the shade, pleasantly blue. Wonderful range of noises: conversations nearby, footsteps on the square, on stone, birds, a gentle murmuring from the crowd, no cars, no engine sounds, occasional noises from a building site."*⁴

Sådan skriver den schweiziske arkitekt Peter Zumthor i sin notesbog om en torsdag på pladsen. Han får kort og effektivt etableret oplevelsen af et sted; han skaber arkitektur i læserens bevidsthed. Her repræsenterer skrivningen oplevelsen af arkitekturen. Beskrivelsen er en abstraktion, der "tænder" en række erfaringer i læseren. Skrivningens

åbne karakter kan fortolkes hvorimod tegningen og modellen repræsenterer det eksakte. Den målbare, fysiske arkitektur kunne Zumpthor vise med detaljerede tegninger, modeller, fotos og så videre – stadig uden at den skriftlige sanselige observation ville miste sin berettigelse. Denne form for skrivning kan nemlig fortælle alt det tegningen og modellen ikke kan. Den kan lettere fortælle om arkitekturens tidslighed, dens stemning, dens liv. I ovenstående tilfælde skriver Zumpthor om en eksisterende arkitektur. I mit arbejde som underviser på Arkitektskolens afdeling 1 stiller jeg på 3. år en opgave, der fokuserer på de sanselige aspekter i de studerendes egne projekter. Livet og atmosfæren skal beskrives indlevet som i Zumpthors tilfælde, men for et sted der kun eksisterer som idé. Teksten efterfølges så med ét meget detaljeret og naturtro modelfoto, som bliver til efter at stedet er beskrevet. Man kan sige at den klassiske arbejdsproces er vendt på hovedet; oplevelsen af stedet defineres og nedskrives først. Arkitekturen bygges herefter som rumlighed som funktion af skrivningen.

Det er interessant at se, at arkitekturen som eksisterer i den ikke-visuelle skriftlige oplevelse er meget stærk og umiddelbar og let kan fortolkes, formidles og omsættes til tegning og model. De sanselige aspekter, der kan etableres i skrivningen – oplevelsen af arkitekturen – er tilsyneladende meget tæt knyttet til en samlet og livslang rumerfaring og derfor besidder metoden masser af svar i en arbejdsproces.

NARRATIVET – TID OG RUMFORLØB

Le Corbusier arbejdede i sine bygninger og byplaner med idéen om arkitekturen som en serie af rumligheder oplevet i bevægelse. Arkitekturen tænkte han ikke som et statisk billede – han beskrev oplevelsen og skabelsen af sine værker som en *‘Promenade Architecture’*. Som Sophia Psarra skriver:

“In Villa Savoie the route twists inside the house in an upward movement, bringing the visitor to the roof terrace. The penetration of the building from one side to the other and from the bottom to the top expresses the capacity of architecture to function as spatial narrative. Crossing a boundary that separates the inside from the outside is like entering a fictitious world, like opening a book to read a story.”⁵

Denne form for arkitektur er narrativ. Den udfolder en løbende historie over tid: en indledning/ indgang, en serie scener, et klimaks og en afslutning/ udgang, fuldstændig som en klassisk fortælling. I skrivningen opererer man med samme dynamik – romanen, artiklen, den enkelte sætning har en start og en slutning – en retning. Sådan er det derimod ikke i en tegning eller et billede, som jo ofte er afsættet for megen arkitektur skabt i umiddelbar forlængelse af en tur på de internationale arkitekturhjemmesider. Billedet er statisk og hvis man arbejder med arkitekturen fra mere end én vinkel, er skrivningen som manuskript interessant.

Den første opgave afdelingen stiller på 1. år er et simpelt arkitektonisk forløb uden funktion. I skitsefasen udleverer vi skabelonen til et klassisk storyboard som bruges i tv- og filmbranchen. Siderne har *frames* på venstre side og er linjerede til højre for hver ramme. De studerende skal indsætte håndskitser i POV (point of view) af de vigtigste steder på vej gennem deres arkitektur og skal skrive kort om oplevelsen, der knytter sig til de enkelte steder.

Storyboardet revideres løbende, efterhånden som skitseringen skrider frem, og denne form for skrivning sikrer de studerendes konstante tilstedeværelse i projektet. Narrativet – fortællingen om arkitekturen – er her et meget konkret og forpligtende rumligt udsagn og bruges som et redskab til at styre kontinuitet og sammenhæng.

TEORIEN – DECHIFRERING OG BENSPÆND

Den franske arkitekt Bernhard Tschumi arbejder meget teoretisk i tegning og skrift med sine projekter. Teorien ligger indlejret i arkitekturen som en mere eller mindre eksplicit orden. Alle hans projekter, både de byggede, de uopførte og de rene visioner formidler han som undersøgelser af teorier, der er opstillet enten før eller efter projektet selv. Som han selv formulerer det:

*“Practice your theory or theorize your practice”.*⁶

Både teorien *til* et projekt og teorien *om* et projekt er interessante.

Formuleringen og nedskrivningen af en teori *til* en kommende arkitektur har konsekvenser hele vejen igennem forløbet. Mange projekter bliver til i løbende overvejelser om de fysiske forhold der gør sig gældende for projektet: kontekst, funktioner, flow og så videre. Hvis arbejdet samles indenfor én, på forhånd opstillet, teoretisk ramme, vil teorien naturligvis også have indflydelse på projektets udformning. Det vil udfordres af en uafhængig kraft, der forskubber eller kontrasterer logikken som projektets fysiske forhold umiddelbart diktere. Teorien som opstillet system af læresætninger og idéer kan bruges i en arkitektonisk arbejdsproces som dogmer – som konstruktive benspænd.

I tilfældet hvor teorien skrives *om* en arkitektur vil selve teoridannelsen – aflæsningen af arkitekturen – også være brugbar i en studiesammenhæng. At fortolke og oversætte et konkret (eget) projekt til generelle og overordnede tanker og nedskrive disse er en spændende mulighed. At teoretisere over ens egen arkitektur burde være obligatorisk: Hvad har jeg tegnet, hvorfor og med hvilke konsekvenser?

ARTIKLEN – ARKITEKTUR SOM SKRIVNING

Rem Koolhaas er oprindelig journalist og filmand og har sideløbende med sin arkitektur skrevet en del litteratur. Han er måske lige så kendt for sine bøger som for sine huse. Som Rasmus Rune Nielsen skriver i "Learning from Manhattan":

*“Koolhaas´ tekster er ikke forundersøgelser, der forbereder teoretisk fundament for praksis. De er heller ikke eftertanker, der forklarer, hvorfor bygninger og planer kom til at se ud, som de gjorde(...)Koolhaas´ arbejder i tekster, planer og bygninger skal betragtes som sideløbende afsøgninger, der taler til hinanden fra forskellige spor, som ofte løber parallelt, men som lige så tit er i konflikt med hinanden med hensyn til tematik og form.”*⁷

Sådan kan man også bruge skrivningen på Arkitektskolen. Artiklen udviklet selvstændigt og med klare arkitektoniske erkendelsesmæssige pointer kan sammenlignes med et færdigt arkitekturprojekt og med samme relevans, og en sådan skrivning kunne foregå før, sideløbende eller efter et almindeligt projektførløb. I arbejdet med denne artikel har jeg bidt mærke i en række lighedspunkter mellem det at skrive og det at arbejde mere traditionelt med arkitektur. Artiklen er skrevet i forbindelse med et efteruddannelseskursus i skriftlig formidling og emnet for artiklen har været valgfrit. Opgaven har altså svaret til en selvvalgt opgave på Arkitektskolen. Dele af kursets opbygning og denne artikels udvikling kan forsøgsvis sammenlignes med et traditionelt projektførløb:

Friskrivningsteknikker og idégenereringsmetoder som freewriting og topisk skrivning, hvor man på begrænset tid og uden stop lader tankerne om et emne "flyde frit", kan

sammenlignes med igangsættende skitsering i tegning og model, hvor en række muligheder afprøves i en fart.

Problemformuleringen, som denne artikels indledende afsnit som en præcisering, afgrænsning og vinkling af emnet – forudsætningerne for artiklen, kan sidestilles med programmeringen af en egen arkitektonisk opgave (som afgangsopgaven for eksempel). Programmet er problemformuleringen og projektet er svaret.

Kildeindsamling og håndtering kan sidestilles med arkitekturreferencen som inspiration.

Dispositionsplanen, som disponeringsværktøj til at strukturere sit stof (funktion, relevans og rækkefølge), kan sammenlignes med oparbejdelse og organisering af referencer og egne idéer og tegninger – lidt svarende til en tidligt etableret ophængningsplan for det endelige projekt..

Denne sammenligning er måske banal men antyder at det at skrive faktisk er forholdsvis nært beslægtet med det at lave arkitektur. Sammenligningen er desuden interessant fordi der indenfor skrivningen foreligger en stor mængde teori og litteratur, hvorimod det stort set ikke findes på arkitekturstudiet. Vi fik på kurset udleveret "den klassiske dispositions grundstruktur" og tjeklister til "den gode problemformulering" ligesom vi brugte en hel kursus eftermiddag på at lære om brugen af kilder. Så håndfaste anvisninger ses sjældent formuleret på arkitektstudiet, og derfor er for eksempel den hovedløse og ukritiske brug af arkitekturreferencer (kildehåndtering) uafklaret.

...TAVSHED ER GULD

En indsigelse mod skrivningen som integreret arbejdsmetode i en arkitektonisk proces kunne være tabet af spontanitet - sand kunst er uforklaret og udspringer af en eksperimenterende og intuitiv søgen udi det ukendte... Den tavse, geniale arkitekt findes og mange vil mene at et arkitektonisk værk skal kunne stå uforklaret. Arkitekturen overlever arkitekten.

Arkitekten Daniel Liebeskind er ikke tavs og skriver en del om sin arkitektur. I hans jødiske museum i Berlin møder man et skilt, når man træder ud i den skæve "Garden of Exile" hvorpå der står:

"One feels a bit sick walking through it. But it is accurate, because that is what perfect order feels like when you leave the history of Berlin."

Daniel Libeskind.

Her er hans overordentlig ekspressive og symboltunge arkitektur tilsyneladende ikke nok. Han har følt sig nødsaget til at skrive på arkitekturen, hvad den besøgende skal opleve! Min pointe er *ikke* at arkitekturen og dens opståen skal forklares til hver en tid - det færdige værk bør kunne fortælle sin egen historie. Men i en læringsituation sikrer skrivningen konkretisering og bevidsthed i den konstante og nødvendige dialog.

ASSOCIATION OG ERKENDELSE

De fem eksempler på skrivningen som en aktiv del af den arkitektoniske proces kan deles op i to former. De første tre er i familie med fiktionen mens de to sidste har en mere generel, eftertænksom faglig karakter. I forbindelse med skrivningen som fiktion kan følgende udsagn fra den amerikanske arkitekt Stephen Holl være interessant:

“Writing about architecture and perception is inevitably haunted by the question, Can we see through the word into built form? If architecture is to transcend its physical condition, its function as mere shelter, then its meaning, like interior space, must occupy an equivalent space within the language. Written language might, then, assume the silent intensities of architecture.”⁸

Skrivning med fiktionens karakter har en relevans i selve skabelsesprocessen af arkitekturen fordi arkitektens sjæl måske netop ligger i dens fortælling. Skrivningen besidder i den henseende andre egenskaber end arkitektens traditionelle visuelt orienterede værktøjer.

Med **Metaforen** kan et enkelt ord indlejre logik og vilje i et helt projekt. I fastholdelse af **Øjeblikket** i arkitekturen kan oplevelsen i ord puste liv i det statiske - i tegningen og visualiseringen - den kan beklæde modellens blege sider med sprutpuds og bladguld, og i **Narrativet** kan tiden og arkitektens rumlige kompleksitet udmåles.

Når de visuelle arbejdsmetoder sættes i spil af disse former for skrivning, fylder associationer tegningens og modellens statiske og todimensionelle utilstrækkelighed ud. Ordene animerer og rumliggøre det statiske materiale. Skrivningen kan forklare - og give mening til - den visuelle verden og kan derfor være relevant i alle faser af den arkitektoniske arbejdsproces hvor det visuelle hersker. Arkitekturen kan blive til i en konstant vekslen mellem det intuitive visuelle arbejde og skrivningens bevidste rum.

De to skriveformer - Teorien og Artiklen – har en mere analytisk karakter. Begge kredser om præcisering af det man fornemmer, tænker og ønsker af arkitekturen og når det sker indenfor skrivningens forpligtende rammer tvinges til analyse og omtanke.

I **Teorien** etableres en orden gennem dechifrerer og i **Artiklen** en mere åben og generel afdækning af arkitekturen - drevet af vidensindsamling, dialog, nysgerrighed og hårdt arbejde – og indenfor artiklens befriende præcise opbygning. Begge former for skrivning er processer hvori viden og erkendelse naturligt aflejres og bliver til erfaring, der kan bruges i næste studieprojekt.

Med denne artikel har jeg blot forsøgt at give en idé om mulig brug af skrivningen som en integreret del af en arbejdsproces på Arkitektskolen. Jeg kan se skrivningen i dens mange former brugt gennem alle faser af et projektforsløb og brugt gennem hele studiet. Skrivningen er ikke et konkurrerende medie men et stærkt supplement til de klassiske arkitektoniske arbejdsmetoder. Skrivningen kan tilføje vilje til arkitekturen og erkendelse til arkitekten.

1 "Regarding Economy" from Wohnungskultur, Heft 2/3, 1924 in Raumplan vs. Plan Libre (p.139) edited by Max Risselada, Delft University Press 1991

2 Bernhard Tschumi, Tschumi on architecture – conversations with Enrique Walker (p. 43) NY, The Monacelli Press, Inc. 2006

3 Archispeak, Tom Porter (p.119) - Spon Press, Great Britain 2004

4 Atmospheres, Peter Zumthor (p.30) Birkhäuser Verlag AG, Basel 2006

5 Architecture and Narrative, Sophia Psarra (p. 87) NY Routledge, 2009

6 Bernhard Tschumi, Tschumi on architecture – conversations with Enrique Walker (p. 44) NY, The Monacelli Press, Inc. 2006.

7 Rem Koolhaas, Learning from Manhattan, Rasmus Rune Nielsen (p.7) Arkitekt skolens Forlag, Århus 2004

8 Steven Holl "Question of perception – phenomenology of architecture" in Architecture and urbanism (p.40) by a+u publishing co. Tokyo 1994